

200 ÉVES A MOSZKVAI EGYETEMI KÖNYVTÁR

Irta: Szpirina E.
a Moszkvai Állami Egyetem Tudományos Könyvtárának
igazgatója

1955 május 7-én ünnepelte alapításának 200. évfordulóját a Moszkvai Egyetem, mely első napjaitól kezdve Oroszország legnagyobb tudományos és művelődési centruma.

A Moszkvai Egyetem alapítója, a lángeszű Lomonoszov, maga is az egyetem legfontosabb intézményének tekintette a könyvtárat a tudományos munka és az oktatás szempontjából s ezért aktív részt vett megszervezésében.

Az Egyetemi Könyvtár állományának gyarapítására kiutalt első összeg mindössze 4.000 rubel volt. Azoknak a könyveknek a mintajegyzékét, amelyeknek a könyvállomány alapját kellett képezniük, a Tudományos Akadémia tagjai állították össze az új orosz tudományos intézménynek, a Moszkvai Egyetemenek nyújtott segítség keretében. Az akadémikusok elég terjedelmes könyvjegyzékeket készítettek az orvostudomány, filozófia, jog, fizika, matematika, esillagászat, a hadi és polgári építészet, szobrászat, festészet, filológia köréből.

Nagy része volt az Egyetemi Könyvtár gyarapítási programjának összeállításában Vaszilij Trediakovszkijnak, az ismert orosz költőnek.

Az Egyetem széles körben propagálta a könyvtárat. A "Moszkovszkije Vedomoszti"-ban /1756. jul. 5. 24. szo/ a következő hirdetést tették közzé: "A moszkvai Császári Egyetemi Könyvtár, mely jelentős száma könyvvel rendelkezik majdnem minden európai nyelven, a tudomány és az olvasás kedvelőinek örömeire holnap és azt követőleg minden szerdán és szombaton délután 2-5 óráig nyitva lesz."

Ily módon el lehet mondani, hogy az Egyetemi Könyvtár eleitől kezdve nyilvános könyvtárként végezte a maga munkáját, nyitva állt minden olvasni óhajtó előtt. Érdekes azt is megjegyezni, hogy az Egyetem fennállásának első éveiben széles körben propagálta a lakosság közt előadásait is. Az előadásokat mindenki látogathatta.

De a könyvtár egész fennállása alatt nyilvános könyvtárként működött. Látogatói között szép számmal voltak külföldiek.

A XIX. század elejéig három személyből állt a könyvtár egész személyzete: a könyvtárosból, egy segéderőből és a raktárosból. A könyvtáros gyakran egyik professzor volt, aki ezért a munkájáért, mint "állás-halmozó" 100 rubelt kapott évenként. A magiszter - a segéderő - 50 rubel pótdíjat kapott egy évre. A raktáros feladatát gyakran látták el egy

temi hallgatók 20 rubeles évi fizetésért.

A könyvtár az Egyetem épületében működött. Könyveken kívül herbariumot, ásvány-gyűjteményeket és más tárgyakat is őrzött. A könyvtár helyiségét gyakran használták előadóteremként.

A könyvtár fejlődéséről beszélve, szólni kell arról a szerepről, amit ebben az Egyetemi Nyomda játszott. Tevékenységének első napjaitól kezdve nagy tudományos és irodalmi kiadó volt, mely főleg tudományos könyveket nyomtatott, egyebek között itt készültek az első orosz tankönyvek. Sok kiváló külföldi tudós és író nem egy művét a Moszkvai Egyetemen fordították le először orosz nyelvre s ennek nyomdájában adták ki.

A nyomda minden kiadványát megkapta az Egyetemi Könyvtár kötelező példányként; ez is elősegítette állományának gazdagodását.

A XVIII. század hetvenes éveinek végét a reakció megerősödése jellemzi. II. Katalin határozott intézkedéseket hoz a "privilégiumok" felszámolására, s bezáratta Novikov nyomdáját, betiltotta az Egyetem mellett működő tudományos társaságot, megerősítette a cenzura szerepét. Mindez igen rossz hatással volt a könyvtár helyzetére és állományára.

A XIX. század első éveiben kezdett az Egyetemi Könyvtár többé-kevésbé rendszeresen könyveket vásárolni, a beszerzési hitelkeret azonban elégtelen marad.

Az 1812-es Honvédő Háború alatt a könyvállomány majdnem teljesen elégett. Csak jelentéktelen részét - hat láda ritkaságot - sikerült elszállítani. Az egyetemi adminisztráció nem biztosította idejében a könyvtár és a levéltár megmentését.

A háború befejezése után a haladó értelmiség igen eleven részt vett az Egyetemi Könyvtár helyreállításában. Már 1813-ban 5.000 kötetet gyűjtöttek össze számára. Tudományos intézmények és egyes személyek egész könyvgyűjteményeket, továbbá kéziratokat, egyes kiadványokat ajándékoztak a könyvtárnak.

1818-ban építették fel az Egyetem új épületét a Mohován. 1820-ban két kari könyvtárat létesítettek a hallgatók számára, az egyiket az orvostanhallgatóknak, a másikat a többieknek. E könyvtárakat a haladó professzorok és maguk a diákok szervezték meg, gyűjtésből származó pénzen vásárolták a könyveket. A XIX. század végén már négy ilyen könyvtár működött.

1822-ben Rejszsz professzor lett az Egyetemi Könyvtár könyvtárosa. Rejszsz a könyvek osztályozásának eredeti rendszerét dolgozta ki, s az ő vezetésével négy év alatt betürendes és szakkatalógus készült, mely abban az időben nagy lépést jelentett előre a könyvtárügy fejlődésében.

Rejszsz osztályozási rendszere idealista elveken alapult, s gyakorlatilag elég bonyolult; de minden hibája ellenére is lehetővé tette az állomány meghatározott rendben való felállítását.

A Moszkvai Egyetem és az egyes karok fejlődésével égető szüksége

mutatkozott annak, hogy a diákok számára különleges kari könyvtárakat létesítsenek. Ezek a könyvtárak a professzorok vagy maguk a diákok kezdeményezésére keletkeztek. Így létesült könyvtár a nyelv- és irodalomtudományi karon a XIX. század nyolcvanas éveiben. Könyvtárat szerveztek a jogi és a fizikai-matematikai karon is. Az állományt részben a kar állami költségvetése terhére fejlesztették, jelentős szerepet játszottak azonban maguknak a diákoknak a fillérei és a professzorok áldozatkészsége is. Később igen nagy mértékben hozzájárultak ezek a könyvtárak a marxista irodalomnak a hallgatók között való terjesztéséhez.

A XIX. század második felében a Központi Könyvtárban még az elemi feltételek is hiányoztak az állomány elhelyezésére és az egyre növekvő számú olvasók kielégítésére. Az 1884-es szabályzat szerint a könyvtár létszáma mindössze nyolc személy, ami elégtelen volt a kétműszakos olvasótermi és kölcsönzői munka biztosítására.

A múlt század kilencvenes éveiben kezdték el és fejezték be a külön könyvtári épület felépítését.

Az új helyiségben a könyvtár 1901. szeptember 1-én kezdte meg munkáját. Erre az időre állománya megközelítette a 275.000 kötetet. Lehetőség nyílt arra, hogy rendezze állományát és hogy megszervezze a differenciált olvasószolgálatot. Professzori és hallgatói olvasótermeket nyitottak, felállították a katalógusok osztályát és a külföldi könyvrendelések irodáját.

Az állomány raktári elhelyezése Rejszsz rendszere szerint történt.

Az egyes személyektől kapott könyvgyűjtemények felállítása változatlan maradt. Ezek a mai napig megőrizték azt a felállítási rendet, amelyben a gyűjtőktől átvették őket.

A XIX. század végére már a hazai és külföldi tudományos irodalom kiválasztásának teljessége jellemezte a Moszkvai Egyetemi Könyvtár állományát.

A Moszkvai Egyetem fennállásának első évtizedétől kezdve az a nemes hagyomány alakult ki az Egyetemmel kapcsolatba kerülő tudósok között, hogy a könyvtárnak adományozták az életük folyamán gyűjtött személyes könyvtárukat. Ha figyelembe vesszük, hogy a könyvtár által vásárolt könyveket cenzurálták is, így sok nem került a könyvtár polcaira, akkor a magánszemélyek által adományozott könyvgyűjtemények értéke még nyilvánvalóbbá válik.

E rövid cikkben nem lehet jellemezni ezeket a könyvgyűjteményeket, de fel kell sorolni legalább néhányat, a legérdekesebbeket, elsősorban a Murav'evok, a Turgenevok, s M. M. Kovalevszkij könyvtárát.

A Murav'evok könyvtárát a dekabrista Nikita Mihajlovics Murav'ev anyja adta át az egyetemnek 1844-ben. Ennek a könyvtárnak az átadásakor a cenzura szervei a következő feltételeket szabták ki: nem szabad elkülönítve raktározni, hanem be kell sorolni az összállományba, szétosztva a különböző raktárakba.

Csak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után gyűjtötte újra

Össze Murav'ev könyvtárát néhány könyvtáros, végignézve a raktár összes polcait. A könyvtár több mint 4.000 kötet könyvből és folyóiratból áll. A Murav'evék könyveinek saját ex librise van, ami megkönnyítette felkutatásukat.

A Turgenevek könyvtárát Ivan Petrovics és Nikolaj Ivanovics Turgenev gyűjteményei alkotják. Ivan Turgenev sok Novikov kiadással rendelkezett. Tekintve, hogy a Moszkvai Egyetem Könyvtára csaknem teljesen leégett, a Turgenev könyvtárban lévő Novikov kiadások rendkívül értékesek. A Turgenev gyűjteményben sok Oroszországról szóló külföldi mű is van. Ezt a könyvtárat is szétszedték, és csak nemrég állították vissza, mint különgyűjteményt.

M. M. Kovalovszkij könyvtárát 1916-ban tett végrendelete alapján adták át a könyvtárnak. 15.000 kötetből áll. Különösen érdekes Engela: "A család, magántulajdon és az állam eredete" című németnyelvű könyve. Engela sajátkezű orosz bejegyzésével: "Makszim Kovalovszkijnak Londonban, 1891. november 6-án. A szerző".

Ebből a könyvtárból sok könyvet használt Marx, amiről M. Kovalovszkij is ír.

Igen érdekes a többi gyűjtemény is. Számuk eléri a hatvanat.

A Moszkvai Egyetemi Könyvtárban tudományos szempontból igen értékes a ritka-könyvek és kéziratok gyűjteménye.

Köztük van a szláv ősnymtatványok gyűjteménye, melyben a leghíresebb orosz nyomdászok /Ivan Fedorov, Petr Msztiszlavec, Andronik Nevezsa, Buzcev, Radisevskij, stb./ művei is találhatóak. A könyvtárban van az épségben fennmaradt "Aposztol" című görög nyelvű kéziratok könyv, mely Rettegett Iván nagyanyjái, Szovf'ja Paleolog-é volt. A kéziratot, mely 1072-es keltezésű, Dukasz Mihály bizánci császár parancsára írták a legvékonyabb pergamentre, s gyönyörű miniatúrákkal díszítették.

A könyvtárban nagy orosz íróktól és költőktől is őriznek kéziratokat; pl. Gogol' "Holt lelkek" című regényének cenzurapéldányát a cenzura javításával, Turgenev: "Egy vadász feljegyzései" című műve második részének kéziratát, Zsukovszkij Ilias-fordításának kéziratát.

Gondosan őrizi a könyvtár Avicenna, Aristoteles, Platon, Titus Livius, Euklides műveinek ritka kiadásait, Newton, Kepler, Kopernikus művének még életükben megjelent kiadásait. A könyvtárnak teljes gyűjteménye van Horatius, Vergilius, Petrarca középkorban kiadott műveiből.

Összegezve a fenti eredményeket, megállapíthatjuk, hogy a Moszkvai Egyetemi Könyvtár a forradalom előtt igen értékes összetételű állományt gyűjtött össze. Ez az állomány azonban a Nagy Oktáberi Szocialista Forradalomig korántsem volt kielégítő. Csak az Októberi Forradalom teremtett széles lehetőségeket, hogy a tömegek a kultúra minden kincsével megismerkedhessenek. "Tudományt a dolgozóknak", - ez a jelszó határozta meg ettől kezdve a Moszkvai Egyetem és Könyvtára egész tevékenységét.

1919 szeptember 22-én a Moszkvai Egyetem Tudományos Könyvtárának /Központi Könyvtárának/ helyiségében nyílt meg az egyetemi és főiskolai könyvtárak kongresszusa, mely kidolgozta az egyetemi és főiskolai könyvtárak szabályzatát és használati feltételeit.

Eltételezve a dokumentumok néhány hibájától, egységességet és tervezettségét vittek az egyetemi és főiskolai könyvtárak életébe, szilárd alapokat teremtettek munkájuk továbbfejlesztése számára.

1920-ban egy külön kormányrendelet köteleseleményt juttatott a Mosz Állami Egyetem Könyvtárának minden nyomatott műből, amely az OSzSzSzk területén megjelent. Sok könyvet kapott az egyetem az államosított könyvtárak anyagából is. Sok professzor ajándékozta oda magánkönyvtárát. Így pl. az egyetem herbariumának őre, D. P. Szürajacsikov professzor a könyvtárnak adta igen értékes könyvgyűjteményét Oroszország flórájáról, ez a gyűjtemény több mint 5.000 kötetből állt.

A polgárháború befejeztével, amikor diplomáciai kapcsolat létesült több országgal, megélénkült a könyvtár külföldi beszerzési munkája. 1926-ban már 708 külföldi időszak kiadványra fizetett elő a könyvtár.

Igen sokat tett a Moszkvai Egyetemi Könyvtárért igazgatója, a kiváló könyvtári szakember, A. I. Kalisevszkij. Az ő vezetése alatt rendezték meg az Egyetemi Könyvtárban az első tanfolyamokat tudományos könyvtárosok képzésére. Ezek alapján szervezték meg később a felsőfokú könyvtári tanfolyamokat.

A Moszkvai Egyetemi Könyvtár szervezeti felépítésében azonban volt egy komoly hiba. A Központi Könyvtár el volt szakítva a hallgatók oktatásának szolgálatától, nem irányította a kari könyvtárakat, holott azok időnként igen nyomoruságos helyzetben voltak.

A Munkás-Paraszt Ellenőrzés Népbiztossága, mely 1930-ban felülvizsgálta a Moszkvai Egyetem Tudományos Könyvtárát, felhívta a figyelmet a kari könyvtárak rossz helyzetére és irányításuk hiányaira.

A Népbiztosság javaslata szerint a Moszkvai Egyetem összes könyvtárának közös hálózatot kell alkotnia, mely a következő részekből áll: a/ központi könyvtár, b/ kari könyvtárak, c/ a szemináriumok és a laboratóriumok letéti könyvtárak.

Bár ezt a javaslatot ezekben az években nem sikerült teljesen megvalósítani, mindazonáltal a hallgatók munkafeltételeit a szükséges irodalom biztosításával megjavították. 1931-ben nyílt meg a műszaki-matematikai kar hallgatóinak az olvasóterme, 1932-ben a 300 férőhelyes biológiai, földrajzi és kémiai kari olvasóterem. A diákszállásokon is szerveztek olvasótermet nagy kézikönyvtárral.

1932-ben a Közoktatási Népbiztosság A. M. Gorkij irodalmi és társadalmi működése negyvenéves évfordulójának megünneplésére a moszkvai és a leningrádi egyetem könyvtárának a Gorkij nevet adta.

1933-ben az OSzSzSzk külön rendelete tudományos kutató intézeti jellegűt adott a Moszkvai Egyetemi Könyvtárnak.

1934-ben megváltozott a Tudományos Könyvtár szerkezeti felépítése. Két, egységes vezetés alatt álló főrészt osztották: a tulajdonképeni tudományos könyvtárra és a tankönyvtárra, mely a különböző karokat látta el a szükséges irodalommal.

A Tudományos Könyvtáron belül 1934-ben a következő osztályok voltak: gyarapítási, feldolgozó, olvasószolgálati, raktári, tudományos-bibliográfiai.

A könyvtár felépítése a háboru előtti évek folyamán lényegében változatlan maradt.

A Nagy Honvédő Háboru időszakában a Tudományos Könyvtár kénytelen volt átszervezni tevékenységét. Könyveit már a háboru első napjaiban keletre szállították.

A tanulmányi irodalom állományát az egyetemmel együtt Ashabadba vitték. A könyvtár e nehéz körülmények közepette is biztosította a hallgatók számára a szükséges irodalmat.

A dolgozók kicsiny, Moszkvában maradt csoportja vigvázott a könyvtár épületére, s önfeláldozóan küzdöttek a bombák ellen, amelyeket a fasiszta barbárok dobtak le 1941 őszén.

1941 októberében robbanóbomba esett a Moszkvai Egyetem előadótermeire, ahol a tankönyvtár volt elhelyezve. Elpusztultak a tankönyvtár katalógusai és az állomány egy része, melyet nem szállítottak el a keleti körzetekbe. A tankönyvtár dolgozói fáradtságos munkát végeztek a háboru végén: a félig lerombolt épületben a könyvek százait gyűjtötték össze levelenként és újra felállították a katalógusokat.

A nehéz viszonyok ellenére a Moszkvai Egyetemi Könyvtár élete egy napra sem állt meg az egész háboru alatt: szerzeményezett, kölcsönzött, bibliográfiai tájékoztatásokat nyújtott.

Igen sokat tett a Tudományos Könyvtár a Szovjet Hadsereg kórházainak patronálásával.

1943-ban, az evakuációból való visszatéréskor megindult a tudományos könyvtár épületének újjáépítése. Új könyvgyűjtemények kerültek a könyvtárba; a volt történeti, filozófiai és irodalmi intézet könyvtárai /260.000 kötet/ és több magángyűjtemény is. 1944 elején megnyitották a professzori és az általános olvasótermeket. Új osztályok keletkeztek: a ritka könyvek és kéziratok osztálya, a Moszkvai Egyetem történetének muzeuma, a humán fakultások tankönyvtára.

1945 decemberében a Moszkvai Egyetem Tudományos Könyvtára első kategóriájú könyvtárrá lett és azon intézmények közé került, amelyek kötelespéldányt kapnak a Szovjetunió területén megjelent összes nyomtatott műről.

Igen jelentős volt a szovjet tudomány és kultúra fejlődése szempontjából, hogy a kormány határozatot hozott a Moszkvai Egyetem új, Lenin-hegyi épületének felépítéséről és a tudomány e palotájában egy 1.200.000 kötetes központi könyvtár szervezéséről a természettudományok

és exakt tudományok részére.

A Tudományos Könyvtárra hárult ezzel az újonnan létesítendő könyvtárral kapcsolatban az állománygyarapítás és a feldolgozó munka. Természetes, hogy az egyetem tudósainak segítsége nélkül a könyvtár nem tudta volna biztosítani a munka magas színvonalát.

A Moszkvai Egyetem új épületében 1953 szeptember 1-én kezdődött meg a tanítás. Ugyanezen a napon kezdte meg munkáját az új könyvtár is.

Erre az időre a Moszkvai Egyetem Könyvtárainak egész hálózata - beleértve a tudományos /központi/ könyvtárat is - már kb. 5 millió kötettel rendelkezett. Az Egyetem egysége - egyes részei területi elszakítottasága ellenére - magával hozza a könyvtár egységét is; a könyvtár egy vezető alatt és egységes terv alapján működik.

Az Egyetemi Könyvtár felépítése jelenleg a következő:

A mohovai régi épületben van a humán jellegű tudományos könyvtár több mint 2 millió kötettel.

A Lenin-hegyen, az új épület főszárnyában, vannak a geológiai, műszaki és matematikai, földrajzi szakkönyvtárak /egyenként 600 ezer kötetes raktárral/.

A biológiai, fizikai, kémiai és esillagászati szakkönyvtárak a megfelelő karok épületeiben helyezkednek el és saját raktárral rendelkeznek.

Az Egyetem régi épületében a humán karokon vannak a történelmi, filológiai, filozófiai, jogi, közgazdasági és ujságírói szakkönyvtárak.

A Lenin-hegyen minden szakkönyvtárnak van professzori és hallgatói olvasóterme. A humán karok szakkönyvtárainak egy közös olvasóterme van a tudományos dolgozók számára, a hallgatóknak pedig két fakultásközi olvasójuk 500 férőhellyel.

A tudományos könyvtárban /a Mohován/ a professzorok és előadók, aspiránsok és az egyes karok felső évfolyamu hallgatóinak kölcsönzőnek.

A Lenin-hegyen a magasépületben vannak a központi kölcsönző és a szakkönyvtárak kölcsönzői.

A tankönyveket az 1., 2. és 3.sz. tankönyvtárakban adják ki a hallgatóknak.

Ezenkívül van még általános kölcsönző a Lenin-hegyi új egyetemi épület munkásai és alkalmazottai számára, műszaki olvasóterem a mérnököknek, szépirodalmi könyvtár a hallgatóság számára.

A Könyvtárnak összesen 45 olvasóterme van. A férőhelyek száma 1.900, ebből 1.625 a hallgatóságé.

1945-ben az Egyetemi Könyvtár összesen 3,799.740 kötetet forgalmazott. A személyforgalom 1,611.005 volt.

Az utóbbi években a tudományos-bibliográfiai osztály számos mun-

kát adott ki. 1951-ben jelent meg "A kémia története a Szovjetunióban" témájú bibliográfia. Nyomdában van a Moszkvai Egyetem híres professzorainak - V. N. Ssepkin nyelvész, D. N. Anucsin geográfus, O. M. Bodjanszkijszlevista - munkásságának bibliográfiája.

A Moszkvai Állami Egyetem 200 éves jubileumára adták nyomdába a Moszkvai Egyetemen a szovjet időkben megvédett disszertációk teljes bibliográfiáját. Az első füzet, mely a fizikai és matematikai tárgyú disszertációkat tartalmazza, a közeljövőben jelenik meg. Elkészült "A Moszkvai Egyetem történetével foglalkozó irodalom ajánló jegyzéke".

A Moszkvai Egyetem Tudományos Könyvtára igen komolyan hozzájárult az Egyetem történetének feldolgozásához. 1952-ben jelent meg N. A. Peneskonak, a könyvtár tudományos munkatársának "A Moszkvai Egyetem alapítása" című monográfiája.

Az előttünk álló jubileumra N. A. Penesko megírta és nyomdába adta az "Adalékok a Moszkvai Egyetem történetéhez" című háromkötetes művét. A kötet közli az Egyetem fennállásának első éveiből való professzori konferenciák jegyzőkönyveit latin és francia fordításban.

A közeljövőben fog megjelenni N. N. Mel'nikova "A Moszkvai Egyetem kiadványainak bibliográfiája 1756-1777" című műve. Ez a kor az úgynevezett "Novikov-előtti" időszak, melynek kiadói tevékenysége alájában véve kevésbé ismeretes.

Az évfordulóra könyvtártudományi kérdésekkel foglalkozó elméleti konferenciát készít elő a könyvtár. A konferencia előadásainak többsége meg fog jelenni a "Tapasztalatcsere" c. közleményekben.

Összegezve a Moszkvai Egyetem Tudományos Könyvtára 200 éves tevékenységének eredményeit, ki kell emelni hatalmas tudományos szerepét. Mint nagy tudományos központ működött, a hazai és külföldi tudósok sok nemzedéke tudományos eszméinek tárhéza volt.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a könyvtár munkájában még sok komoly hiba is van: nem tanulmányozzák eléggé az állományt a gyarapítás szempontjából; az irodalom elég nagy része hozzáférhetetlen; még mindig nem alakították ki a katalógusok egységes rendszerét az összes anyagotályon; nem tanulmányozzák eléggé az olvasók kielégítetlen kérését.

Ünnepelve a dicső évfordulót, a Moszkvai Egyetem Tudományos Könyvtárának baráti kollektívája még következetesebben dolgozik azon, hogy egyre jobban elégítse ki az Egyetem tudományos munkatársainak és hallgatóinak változatos kéréseit.

= Bibliotekar', 1955. 5.sz. 28-35.lap.